

De com el pobre Sísif va acabar aplanant la muntanya una aproximació a la Biblioteca Arús

DAVID DOMÈNECH

A Josep Rodergas, promotor de la reobertura de l'Arús, *in memoriam*
A Víctor Alba, de qui m'he servit per a la imatge del títol, *in memoriam*

«Llegiu. Reflexioneu.»

«Formeu-vos i sereu lliures, uniu-vos i sereu forts, estimeu-vos i sereu feliços.»

Consignes de *La vanguardia* (1868-1869),
diari republicà federalista fundat per J.A. Clavé

RESUM: *Presentació de la Biblioteca Arús, a Barcelona, biblioteca de recerca especialitzada en moviments socials contemporanis, així com en ciències auxiliars afins en els àmbits jurídic, polític i econòmic. Es fa especial incidència en la història del centre i les circumstàncies de la seva fundació, el 1895, com a biblioteca pública, destinada a la formació de les classes obreres de la ciutat. Es parla de la seva seu, d'alt contingut simbòlic, i del fons inicial, molt avançat per al moment. Tancada el 1939, va ser reoberta el 1967; poc després, per la vàlua històrica del seu fons i la importància de la secció de moviments socials, va esdevenir biblioteca especialitzada. Com a annex es donen les dades descriptives del centre en l'actualitat.*

MOTS CLAU: Biblioteca Arús (Barcelona); Arús, Rossend; biblioteques públiques; Barcelona; biblioteques especialitzades; història de les biblioteques; moviments socials

INTRODUCCIÓ¹

Al número 26 del passeig de Sant Joan de Barcelona, vora els monuments a Pau Claris i Lluís Companys, s'alça un propileu.² És clar que no és com els

David Domènech. Biblioteca Arús. ddomenech@bpa.es

Article rebut el juliol de 2005, revisat l'octubre de 2005

1. Volem fer constar el nostre agraïment a la Maribel Giner, directora de la Biblioteca Arús, per les seves observacions, sempre tan encertades. Així mateix, hem d'agrair l'ajut rebut de l'arquitecta Amèlia Ortola, que ha estudiat cadascuna de les plantes, tant les de treball com la definitiva, del projecte de reforma del pis de Rossend Arús.
2. Tot i que no hem trobat cap document contemporani que parli de la voluntat de reproduir els propileus d'Atenes, hi ha tot d'indicis que ens hi fan pensar. El primer que sorprèn és la desproporció de

propileus d'Atenes, Lindos o Eleusis, però dona accés, a manera de vestíbul, a un santuari consagrat. Es tracta de l'entrada d'honor d'un edifici públic, que serveix per a introduir el visitant a les seves estances, la primera de les quals conté la rèplica reduïda de l'estàtua de *La Llibertat il·luminant el món*, que pren per model la que hi ha al pont de Grenelle de París.³ L'única diferència que hom hi pot detectar es troba en la inscripció, transformada en: «Alma Libertas».⁴ Un santuari laic a la Llibertat? Sí; i duu per nom Biblioteca Arús.⁵

La Biblioteca Arús, fundada per Valentí Almirall i Antoni Farnés⁶ el 1895 en compliment de la voluntat testamentària del mecenes, lliurepensador i agitador Rossend Arús, és, actualment, una biblioteca de recerca especialitzada en moviments socials contemporanis, així com en ciències auxiliars afins en els àmbits jurídic, polític i econòmic.

El seu fons aplega principalment bibliografia del moviment obrer i la maçoneria,⁷ així com estudis sobre aquests moviments, dels quals, a més a

-
- l'escalinata respecte dels altres espais de la Biblioteca. Per què? Si hom volia aïllar la sala de música, probablement n'hi hauria hagut prou amb la caixa de l'escala de veïns. Així mateix, per què es prolongà tant l'escala d'entrada, si no era per fer-ne coincidir l'últim tram amb la lluernia? ¿És una coincidència que com més ens apropem a l'estàtua de la Llibertat més claror hi ha? ¿Era tant important l'escalinata per perdre un espai per als lectors? Sembla evident que ens trobem davant d'una estructura arquitectònica que conté un missatge simbòlic. La nostra hipòtesi és que hom volgué evocar els propileus d'Atenes. El quadre de Leo von Klenze (1846), o bé la restitució volumètrica de referència de l'Acropolis que feu Stevens, ens fan pensar en una possible relació, concretament entre l'Ate-na Pròmakhos i la Llibertat de la Biblioteca, peça central de la seva iconografia. En aquest sentit cal recordar que el plafó central de la sala de lectura pintat a la grisalla per Pellicer, i que malauradament es va perdre, reproduïa precisament l'Acropolis d'Atenes. I és que «la construcció de la Biblioteca revela un gust neogrec» (Ossorio [1908?], 153). ¿Significa, doncs, que els artífexs haurien concebut la Biblioteca Arús com a lloc de defensa davant l'hostilitat de la realitat i com a centre de cultes cívics?
3. Concretament, a l'anomenada Illa dels Cignes. L'estàtua actual, obra en bronze també de Bartholdi, fou inaugurada el 15 de novembre de 1889. Una versió en guix, però, ja fou instal·lada el 13 de maig de 1885 a la plaça dels Estats Units de la mateixa ciutat. Aquesta estàtua de guix fou, en realitat, la primera *Llibertat il·luminant el món* completa que hom pogué contemplar, ja que la de Nova York no s'inaugurà fins el 1886. Per a més informació, consulteu el web <http://www.statueofliberty.info>.
 4. «Llibertat nodridora». Al llibre de l'estàtua de Nova York diu: «JULY IV MDCCLXXXVII» i en la reproducció del pont de Grenelle: «IV. JUILLET 1776 - 14 JUILLET 1789».
 5. «La capacitat creadora de cultes perdurà durant força temps en els moviments [socials] seglars». (Hobsbawm 1967, 167). Ens trobem, doncs, amb un fenomen de pervivència de certs elements de les religions tradicionals. Ara bé: fixem-nos que en el cas de l'Arús no es tracta pas ni del Gran Arquitecte de l'Univers maçó ni del culte a la Raó o a cap Ésser Suprem. Certament significatiu, sobretot pensant en els qui encara afirmen que la biblioteca és una lògia maçònica.
 6. A més a més, fou tresorer del Patronat que regí la Biblioteca. Morí el 18 de març de 1904.
 7. Creiem que la forma francmaçoneria, preferida per l'IEC, en comptes de maçoneria, és innecessària, perquè en la nostra llengua maçó no significa «paleta», com sí que passa en anglès i francès. Així doncs, no hi pot haver confusió semàntica.

més, posseeix un valuós fons arxivístic. Això no obstant, també hi són presents, entre d'altres, moviments com ara l'esperantisme, el naturisme, l'independentisme català i l'antineoliberalisme.

La Biblioteca aplega principalment documents libraris (opuscles, llibres, publicacions en sèrie, cartells), però també microformes, discos òptics, vídeos i cassetts. Així mateix, la Biblioteca té previst properament donar accés a documents electrònics remots mitjançant ordinadors de consulta pública.

La Biblioteca Arús és una de les biblioteques d'accés públic del nostre país més antigues encara en funcionament. Així mateix, en tant que fou originàriament una biblioteca pública, disposa d'un important fons general constituït per obres editades el segle XIX i el primer terç del XX.

L'objectiu d'aquest article és presentar la Biblioteca Arús a la comunitat bibliotecària i arxivera del nostre país. Malgrat que aquest any s'escau el 110è aniversari de la seva fundació, l'Arús encara no és prou coneguda entre els professionals de les ciències documentals catalans, dels quals tan allunyats ha estat durant anys a causa de circumstàncies d'índole diversa.⁸

Per atènyer aquest objectiu, repassarem els aspectes que ens ajudin a entendre'n la singularitat i la significació en el context socioeconòmic i cultural català del tombant de segle XIX-XX. En la mesura que entenguem què representà l'Arús com a biblioteca pública, serà més fàcil resseguir el camí que la convertí en biblioteca especialitzada. Un canvi de rumb que era condició necessària per a l'actualització del seu projecte en el si de la societat actual.

Triarem, doncs, fragments rellevants de la seva història, polítiques en l'àmbit de la biblioteconomia, així com valoracions del seu fons. I ho farem aportant dades inèdites que han romàs durant força temps ignorades. Per cloure

8. El sistema bibliotecari que planificà la Mancomunitat per al Principat no fou aliè a l'esperit noucentista. I tal i com havia fet amb bona part del Modernisme, també ignorà l'Arús. Puig i Cadafalch i Pijoan, -i Ors, afegim nosaltres-, actuaren «com si el món comencés amb ells fent taula rasa com a cosa de cap valor de tot el que hagués pogut precedir» (Galí 1985, 46). Amb tot i això, cal fer alguns matisos. Sembla indiscutible que si volien bastir una xarxa de biblioteques populars no n'hi havia prou amb les preexistents, bé a causa de llur escassetat com de la diversitat de llurs titularitats. Ara bé: no tenim constància, posem per cas, que el projecte de la Mancomunitat fés cap estudi entorn de la tipologia del fons de l'Arús, la dinàmica dels seus usuaris, la distribució de l'espai, etc. Tractant-se de l'Arús, l'exemple més paradigmàtic de biblioteca pública a la Barcelona de tombant de segle XIX-XX, tal i com provem de demostrar en aquest article, és significatiu que no fos objecte de cap anàlisi. Així mateix, «haurien pogut completar el pensament de l'Almirall en allò que ell no podia preveure, i tot conservant el fons general de la Biblioteca, l'haurien pogut especialitzar en les matèries relatives al segle XIX sobre el qual posseïa ja un fons ben notable, sobretot en els ordres polític i social» (Galí 1985, 53). Nosaltres som del parer que cal buscar el motiu d'aquest silenci en el que significava l'Arús, estretament lligada a uns moviments socials contraposats, o millor encara, que eren a les antípodes del projecte de la Lliga.

el text hi adjuntarem dos annexos, un amb la fitxa del centre, i l'altre amb tres retrats biogràfics que contenen els trets més significatius i insòlits dels artífexs de la Biblioteca.

1 LA BIBLIOTECA AHIR

1.1 Sobre els orígens

Els orígens de la Biblioteca Arús són a bastament coneguts. Amb tot, no podem deixar-los de banda, i encara que sigui breument, en farem una referència.

Rosend Arús, seguint el model humanista encarnat per Petrarca, que volia que la seva biblioteca fos d'accés públic i passés a ser propietat de la ciutat de Venècia, manà als seus marmessors que, en morir ell, convertissin el seu pis, així com la seva biblioteca particular, en una biblioteca d'accés públic que contribuís, mitjançant un fons bàsic pluridisciplinari, a la formació dels ciutadans de Barcelona, i més concretament, de les classes populars. Dos principis que són el canemàs del concepte modern de biblioteca pública.

Així doncs, en la plenitud del temps, això és, en el moment degut, aparegué la Biblioteca Arús. Expressaren la seva adhesió entusiàstica tant homes com dones, principalment catalans però també ciutadans estrangers residents a Barcelona. Entre aquests, hi hagué personalitats il·lustres, o que ho esdevindrien més tard, com ara Verdaguer, Marian Aguiló, el periodista Josep Roca, l'editor Massó i Torrents, Enric Morera, Bonavia i Pompeu Fabra.⁹

Valentí Almirall es convertí en el director d'orquestra del projecte de reforma del pis principal on havia viscut i mort Rosend Arús. Es posà en contacte amb bons professionals i els encarregà la realització de les obres d'habilitació: un mestre d'obres i un arquitecte amatents als nous materials i estructures del segle XIX,¹⁰ un dibuixant cèlebre i, entre d'altres, també un professional de les arts gràfiques, que resultà ser, a més a més, un bon bibliotecari: Eudald Canivell. La Biblioteca reconegué la tasca d'aquests artistes per mitjà d'un cartell emmarcat amb la relació nominal de tot l'equip, lampistes inclosos, que encara hi és penjat.

9. Més d'un investigador estranger féu donació d'alguna obra seva. Per exemple Foulché-Delbosc (1916) o Max Nettlau (1928). El 21 de novembre de 1913, la visitaren les alumnes de l'Institut de Cultura per a la Dona; el 12 de juny de 1914, Isidre Bonsoms; i el 27 d'abril de 1927, les alumnes de l'Escola Superior de Bibliotecàries.

10. Observeu si no, com resolgueren la lluern de l'escalinata: amb una claraboia trepitjable! Més d'un, n'estem segurs, la deu haver confosa amb una obra dels anys seixanta del segle XX.

Quant al finançament, tot apunta que Almirall i Farnés volgueren mantenir la Biblioteca al marge del poder polític, «ab administració propia, independent de tutelas y influencias perniciosas» (LTR 1895, 66). Per fer-ho, tingueren a la seva disposició la fortuna i els fons d'inversió que havia deixat Arús, els drets d'autor de les seves obres teatrals, així com els arrendaments dels pisos i el magatzem de l'edifici on hi havia la Biblioteca.

La Biblioteca fou inaugurada el 24 de març de 1895, el mateix any que Guimerà pronuncià a l'Ateneu Barcelonès el primer discurs en català davant la indignació de bona part dels assistents,¹¹ o bé l'any que Otlet i La Fontaine crearen l'Institut Internacional de Bibliografia, del qual naixeria la CDU.

1.2 Prefiguració de les biblioteques públiques de la Mancomunitat¹²

La Biblioteca Arús fou el primer exemple reeixit de biblioteca pública als Països Catalans,¹³ així com una prefiguració de les biblioteques populars del

11. El discurs de la sessió inaugural fou editat gràcies a la subscripció de 316 socis de l'Ateneu, entre els quals figuraven persones molt vinculades a la Biblioteca: Bonaventura Bassegoda, Ernest Moliné, Josep Lluís Pellicer, així com Josep M. Vallès, qui també fou amic d'Arús.
12. La història de la biblioteca pública durant els segles XIX i XX és també la història de la seva fixació terminològica. Aquí tenim les formes «biblioteca pública popular», «biblioteca popular» i «biblioteca pública» per confirmar-ho. El fet que a última hora els responsables de l'Arús es decidissin per l'adjectiu «pública» i no pas «popular», no significava pas arrencar-la amb les biblioteques dites també «públiques» del segle XIX, com ara la universitària i l'Episcopal de Barcelona, les quals tot i ser d'accés públic, eren en realitat centres de recerca amb fons erudits adreçats a un cercle reduït de ciutadans.

En aquest sentit és interessant l'alçat de la Biblioteca que es conserva a l'Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya a Barcelona. Es tracta d'un dels plànols del projecte, sense signar, elaborat llavors del procés de reforma. Significativament, l'autor, allà on havia d'anar el rètol, hi dibuixà una placa amb el text següent: «Biblioteca Popular Arús». Així mateix, diversos mitjans de comunicació escrits de l'època havien usat aquesta forma. També Galí i la seva generació la consideraven una biblioteca popular. I és que malgrat la vacil·lació de l'adjectiu, hi havia una clara consciència sobre quina era la tipologia del centre.

13. El desconeixement que hi ha entorn de les primeres biblioteques públiques de l'estat espanyol, explica que hom hagi dit sovint que l'Arús fou la primera biblioteca d'aquestes característiques a Barcelona. I no fou pas així. El 1861 la Societat Barcelonina d'Amics de la Instrucció creà la Biblioteca Popular Barcelonesa. El 1888 només obria els diumenges i encara sortia a les guies de la ciutat.

Però l'antecedent més immediat el tenim en les biblioteques populars que es crearen després de la Revolució de Setembre. Amb tot i que l'article 2 del decret de creació d'escoles públiques diu que cada centre tindrà una «biblioteca», no especifica pas si serà popular o no. Cal esperar a l'ordre de fundació de les vint primeres biblioteques per trobar-ne la descripció. El fons havia d'es-

primer govern autònom català (1914-1923). Però també fou un exemple paradigmàtic de convergència entre una part de la burgesia barcelonina, nacionalista,¹⁴ republicana i d'esquerres, i els moviments socials més avançats d'aquell moment.¹⁵

La Biblioteca Arús marcà una fita en el procés de maduració del concepte de biblioteca pública al segle XIX, en la mesura que millorà aspectes que les primeres biblioteques populars no havien sabut resoldre, com ara la varietat i actualitat del fons i el seu tractament documental, o la distribució dels espais en funció de l'ús.

tar constituït per «obras elementales de lectura, escritura, gramática, educacion, agricultura, artes, oficios, higiene, geografia, historia, aritmética, física, química, historia natural, nociones de derecho y legislacion, y principios de las lenguas francesa, italiana, inglesa y alemana» (*GdM* 22-ix-1869, 1). Així mateix, incloïa documents cartogràfics. El director de l'escola seria alhora el bibliotecari, el qual havia de fer-se càrrec de la confecció del catàleg i l'elaboració de les estadístiques d'assistència. Les biblioteques oferien dos serveis principals: consulta a sala i préstec domiciliari per un període de deu dies. Sembla que entre 1870 i 1882, es varen obrir en diferents municipis del pla de Barcelona com a mínim tres biblioteques populars, instal·lades majoritàriament en escoles públiques. Malgrat tot això, aquestes biblioteques no acabaren de reeixir: cap no tenia catàleg imprès, i obrien poques hores a la setmana.

Pels volts de la dècada dels vuitanta l'Ajuntament de Barcelona tenia la intenció d'obrir-ne una altra a la planta baixa de la Casa de la Ciutat, a la banda de la plaça de Sant Miquel. En tot cas, el 1888 figurava a les guies com a activa.

14. Sabem, per exemple, que col·locaren les «barres catalanes» al balcó entre els dies 20 i 22 de maig de 1906, amb motiu de la Festa de Solidaritat Catalana.
15. Bona mostra d'això que diem fou l'acte commemoratiu del primer centenari de la Revolució Francesa que organitzà *La tramontana* el 14 de juliol al teatre de Novetats de Barcelona, on s'aplegaren lliurepensadors, maçons, obrers i anarquistes, així com els «partits més avansats d'aquesta capital» (*LaT* 14-vii-1889, 15). I és que el «14 de juliol continuava present a la memòria històrica del moviment obrer i popular tant com en la del republicanisme polític» (Duarte 1987, 76). Així mateix, sabem que la lògia Constància celebrà una tinguda blanca als locals del Centre de Fusió Republicana, a Barcelona, el 22 de febrer de 1900. La mateixa Tipografia La Acadèmia del republicà Evarist Ullastres imprimia el setmanari anarquista *La tramontana*, dirigit per Josep Lluas, i el *Diccionario enciclopédico de la masonería* dirigit per Arús. Així mateix, un dels dos cartells referits a la Biblioteca Arús que encara avui en decoren les parets, així com la invitació per al dia de la inauguració, foren impreses per La Acadèmica, el taller tipogràfic que continuà l'empresa d'Ullastres a partir de 1892. Respecte a Lluas, hem trobat esment que fou defensat per Josep M. Vallès en la vista pública celebrada el dilluns 21 de novembre de 1881, com a conseqüència d'una denúncia contra *La tramontana* per atacs als dogmes catòlics. I és que, al capdavall, com en tota època forçosament unitària, tots ells eren «companys de presó» (*LaT* 30.10.1891, 2).

Un altre aspecte rellevant de la Biblioteca fou la tria de certs elements ornamentals. La Biblioteca fou inaugurada amb les parets cobertes de làmines emmarcades i quadres originals. Entre els pintors triats figurava, significativament, Eliseu Meifrèn. I segurament no fou perquè sí: Meifrèn era membre destacat del Cercle Artístic de Barcelona, enfrontat des del 1893 amb l'escindit Cercle Artístic de Sant Lluç, catòlic i conservador, que prohibí pintar del natural amb model femení nu. La prohibició de les acadèmies femenines no s'aixecà de Sant Lluç fins el 1909.

Res no sortí a l'atzar, doncs. D'una banda hi havia la demanda social de les classes populars en matèria d'educació i cultura i, de l'altra, un col·lectiu que volia donar-hi resposta. Arús i Almirall, a més a més, estaven familiaritzats amb el món de les biblioteques. Per exemple, el 1886 Arús ja havia col·laborat en l'obertura d'una petita biblioteca pública a Barcelona al si d'una associació lliurepensadora,¹⁶ i, probablement, coneixia Lluís Ricard Fors, pare de la biblioteconomia argentina.¹⁷

Vegem ara amb més detall quines foren aquestes millores i innovacions.

1.2.1 El Catàlech i la catalogació

La Biblioteca havia d'obrir les portes el 1894. Els fundadors varen penjar a banda i banda del bust del mecenes que hi ha a la fornícula de la caixa de l'escalinata, sengles plaques commemoratives. Una d'elles és prou explícita: «oberta al públic l'any 1894». Diem tot això perquè s'entengui que la decisió d'inaugurar-la aquell dia era ferma. Però en canvi el centre no fou inaugurat, tal i com ja ha estat dit, fins el 24 de març de l'any següent. La reforma estava enllestida i el personal, diguem-ne contractat. Què havia passat, doncs?

Canivell anotà a l'inici de l'*Estadística dels lectors 1895-1939*: «Primer día de servir llibres al públich. Abans havia estat oberta la casa no mes pera esser visitada; tota vegada que la inscripció de la escala ya era posada y no havíam pas acabat la organissació pera servir al públich» (Biblioteca Arús 1895-1939, vol. 1, [1]).

El motiu n'era el catàleg. Les tasques de catalogació del fons encara no estaven llestes. La feina principal la realitzava Canivell, a qui ajudà sobretot el notable folklorista i activista revolucionari Cels Gomis. Per a ells no devia ser

16. En l'acte d'inauguració d'aquesta biblioteca (1 de gener de 1886), que presidí el mateix Arús, el metge lliurepensador d'origen francès Lalucat pronuncià una conferència titulada *Historia del libro é importancia de las bibliotecas públicas*.

17. Fors, nascut a Pineda de Mar el 1843, fou un destacat polític republicà i lliurepensador. De vida agitada i viatgera, fou bibliotecari, bibliògraf, professor i precursor dels estudis de ciències documentals a l'Argentina, país on havia emigrat i on morí el 1916.

Arús tenia a la seva biblioteca particular dos llibres de Fors. Tanmateix, no sabem si hi hagué relació entre ells. Tot i que Fors i Arús foren maçons, no pertanyien a la mateixa lògia ni a la mateixa obediència. L'únic que pot establir-se és que tenien coneguts i amics comuns (el metge lliurepensador Llorenç Frau, o bé Víctor Balaguer) i, així mateix, freqüentaven els mateixos ambients. Una prova d'això és que la lògia Emancipació de Barcelona (de la qual era membre Canivell), organitzà el 19 de febrer de 1886 al teatre de Novetats de Barcelona una vetllada literària i musical en la qual havien de participar Rossend Arús, Lluís Ricard Fors i Josep M. Vallès entre d'altres. Finalment, sembla que dels tres només hi assistí Fors. En una ocasió o altra, doncs, és molt possible que tots dos agitadors s'haguessin tractat.

lògic que la Biblioteca obrís sense una bona eina de recuperació documental, sobretot tenint en compte que el fons estava col·locat als prestatges sense cap criteri classificatori.

El catàleg imprès, que guarda moltes similituds amb el que edità l'Ateneu Barcelonès el 1891, estava a disposició dels lectors en un lloc visible de la sala de lectura. En realitat, era l'únic document de lliure accés que hi havia a la Biblioteca.¹⁸

No ens sabem estar de dir quatre coses entorn d'aquest venerable llibre. L'estructura de les entrades (ordre dels elements i llur puntuació) era la següent:

Autor [tant personal com corporatiu]. - Títol. Subtítol. (Notes) [ús no sistemàtic]. - Col·locació. - Lloc, any de publicació. – Menció de publicació [ús no sistemàtic]. COTA TOPOGRÀFICA.
--

Així mateix, consideraven les entitats com a autors i usaren les addicions als noms, entre parèntesis, per distingir homònims. Finalment, els criptònims com ara «Un Joan i un Josep», eren element d'entrada, tal i com fan actualment les *Regles anglo-americanes de catalogació*.

Però la realitat sempre és dialèctica i si bé la Biblioteca fou pionera durant els primers anys en més d'un aspecte, a partir de la dècada dels deu, si més no pel que fa a la gestió interna, perdé empena i fou superada per altres biblioteques. Un exemple paradigmàtic d'això que diem és la catalogació del fons nou.

Abans del 1922 la Biblioteca inicià el catàleg alfabètic d'autors en cèdules, que anomenà «cedulari». Les cèdules també duïen la signatura (l'«acotació», que en deïen). És segur que no era d'accés públic, però sabem que el segon director del centre, el bibliotecari Josep Buxadé, havia expressat la voluntat de posar-lo a disposició dels usuaris.

Per què no ho féu? Per què no seguí l'exemple dels cedularis de la Biblioteca de Catalunya? Perquè tenien la intenció d'editar-les luxosament tal i com havien fet amb el catàleg imprès. Tanmateix, els problemes econòmics de la Biblioteca anaren posposant-ne l'edició i Buxadé no sabé o no volgué buscar una solució provisional més modesta, però que beneficiés els usuaris.

18. Hom també el podia adquirir per vuit pessetes. Hi havia lectors o institucions, doncs, que tenien el catàleg a casa o a la feina, i podien saber si la biblioteca posseïa una obra sense haver de desplaçar-s'hi. Ens agradaria veure-hi la prefiguració de l'accés en línia als catàlegs bibliotecaris, però segurament que els motius eren més aviat crematístics. Ara, això sí, facilitava considerablement l'accés als documents.

1.2.1.1 Nivells bibliogràfics

En un dels articles publicats llavors dels treballs d'organització de la Biblioteca, hom remarca que al fons s'hi pot trobar la «missió Champollion d'Egipte» (*LaR* 11-xi-1894, 6.628). Com que no tenim constància que la Biblioteca disposés aleshores de l'obra pòstuma que recull l'expedició franco-italiana dirigida per l'egiptòleg francès (*Monuments de l'Égypte et de la Nubie*), és probable que el periodista es referís a la segona edició de la *Description de l'Égypte*, obra que sí que era present a l'Arús el 1894.

Es tractava, doncs, d'una adquisició prou valuosa perquè la premsa se'n fes ressò. Però, ¿quina mena de tractament documental en feren Canivell i els seus col·laboradors? Hem trobat la resposta al *Catàlech*. Hom féu entrades no tan sols per l'obra completa, sinó també per les contribucions. Efectivament, la *Description* fou buidada i els seus capítols tractats com a parts components recuperables separatament.

1.2.2 Horari

Durant més de vint anys l'Arús obrí de dilluns a dissabte, de 9 h a 13 h i de 20 h a 22 h. Els primers mesos de funcionament, però, l'horari era encara més flexible: de dilluns a dissabte, de 9 h a 12 h, de 15 h a 17 h i de 20 h a 22 h, mentre que els diumenges obrien de 9 h a 12 h. Canivell fou partidari, juntament amb el seu col·laborador Cels Gomis, d'obrir la Biblioteca els diumenges per tal d'afavorir l'assistència dels treballadors. Però vist el poc èxit assolit, modificaren l'horari i deixaren d'obrir l'únic dia festiu setmanal que en aquella època tenien els assalariats.

1.2.3 Personal

El mateix Arús havia previst segurament que tres persones es fessin càrrec de la Biblioteca: un bibliotecari, un auxiliar i un conserge. Dels dos darrers, probablement identificats amb una placa, un buscava els documents i l'altre atenia els usuaris.¹⁹

19. És molt interessant el testimoni de la mestra jubilada Maria Vinyeta reportat durant la visita que ens féu el 7 de febrer de 2003. L'any 1938, quan tenia quinze anys i era alumna de l'Institut-Escola, en voler consultar un dia el fons de l'Arús, el conserge, o probablement el mateix Buxadé, l'adreçà a la biblioteca del Grup Escolar Pere Vila, tot adduint que era més adient a les seves necessitats documentals. És significatiu que no l'enviés a l'Institut de Cultura i Biblioteca Popular

1.2.4 Reforma i distribució de l'espai

La reforma de l'espai també fou el resultat d'una atenta planificació. Sortosament, podem fer-ne un estudi prou exacte, ja que la Biblioteca continua actualment amb la distribució inicial.

Quant als espais públics, la Biblioteca disposava de dues sales de lectura, una d'exposicions, una altra de música i els serveis.

1.2.4.1 Sala de lectura²⁰

Tot i que cal no oblidar que en l'ordre arquitectònic el més destacat d'aquesta sala és la llum natural que entra per finestres altes disposades equilibradament a cada costat, el nostre centre d'interès serà el missatge iconogràfic d'aquest espai.

Tal i com havíem dit en començar l'article, cal entendre la Biblioteca Arús «com a àmbit i com a símbol» (Triadó 1988, 154), en tant que segueix un programa arquitectònic i pictòric que dóna «un sentit ideològic a tot el conjunt» (Triadó 1988, 155). En el marc d'aquesta lectura iconogràfica de la Biblioteca, hom «pot seguir un programa general de recorregut que té, òbviament, l'inici en el vestíbul i la culminació» en la sala de lectura (Triadó 1988, 162). Si el vestíbul ens parla d'un santuari consagrat a la Llibertat, la sala de lectura s'encarrega d'explicar-nos com atènyer-la.

I ho fa a través de dos nivells conceptuals. El primer l'encarnen les grisalles del sostre, les quals mostraven universitats, escoles i museus del món, tot indicant que la Llibertat serà atesa mitjançant l'educació.

El segon nivell està constituït per una sèrie d'efigies i noms de personatges cèlebres que decoren la part alta dels panys de paret. Aquesta galeria de retrats abasta tots els àmbits de l'activitat humana, i per tant, complementa el significat del conjunt, en el sentit que l'educació cal que sigui pluridisciplinària i amatent als avenços científics, aspecte aquest que queda subratllat amb el retrat de Darwin. Al capdavant, una actitud que entronca amb la millor tradició de l'enciclopedisme.

per a la Dona, essent com era una noia. Tinguem present que la biblioteca de «la Cultura» fou fundada el 1909 per servir les dones, amb un fons notable sobre cuina, economia domèstica, indumentària, costura, literatura i altres matèries que eren ensenyades al centre.

20. Per a la redacció d'aquest epígraf ens hem servit de citacions referents, no pas a la Biblioteca, sinó a l'edifici històric de la Universitat de Barcelona. Amb tot i que els dos exemples són diferents, segueixen un sistema de construcció iconogràficoarquitectònic anàleg, que tingué en compte la unitat del conjunt i que pretenia transmetre un missatge sense l'ajut de les paraules.

1.2.4.2 Sala d'exposicions

La Biblioteca es dotà, des del principi, d'una sala d'exposicions. Era el que ara en diríem una exposició permanent de peces bibliogràfiques emblemàtiques del fons. D'aquesta sala, probablement la més bonica de les quatre, destaquem-ne únicament que els usuaris podien voltar els expositors còmodament per tal com la sala estava destinada principalment a aquest fi. I diem principalment, perquè els organitzadors pensaren en tot i aprofitaren l'alçada dels expositors per col·locar-hi bona part dels documents infòlio.

1.2.4.3 Serveis higiènics

Permeteu-nos que fem un esment al «100» o «pixador» i a l'«excusat», tal i com Pere Bassegoda i el seu nebot, Bonaventura, anomenen l'urinari i la tassa en llurs plantes datades entre el 25 de febrer de 1892 i el 18 de gener de 1893.

A hores d'ara no sorprèn ningú que un lloc públic tingui serveis. Més ben dit, és obligatori que hi siguin. Però al segle XIX era inusual que hom planifiqués un equipament públic amb uns serveis d'aquestes dimensions. Tanmateix, encara és més sorprenent veure la solució a què arribaren un cop feta la reforma.

El pis de Rossend Arús disposava d'un bany ampli i d'una tassa, ambdós separats per un envà. Probablement, es devia tractar dels serveis típics d'un habitatge burgès. Doncs bé: els serveis de la Biblioteca aprofitaren íntegrament les dues peces, que es convertiren en una tassa i un llarg urinari. És a dir, els Bassegoda varen considerar que calia fer per als usuaris uns serveis tan espaiosos com els que l'havien precedit, encara que calgués sacrificar espai per a prestatgeries. Tant és així, que recentment hom va poder-ne fer l'adaptació per a minusvàlids sense modificar-hi gairebé res.

Sabem que els usuaris en feren un ús immediat. Tal i com explica un testimoni d'excepció: «donat el caire popular d'aquest edifici, les primeres setmanes no va poder donar l'abast a tanta gentada com s'hi presentà. Els passadissos, l'escala, el wàter, tot es veia ple de gom a gom» (Palau 1935, 133).

1.2.4.4 Sala de grans formats

La segona sala de lectura, o, tal i com consta a les plantes dels Bassegoda, «sala de lectura reservada», era especialment adient per a la consulta de volums de gran format, així com de documents cartogràfics, gràcies a una gran taula de caoba i un faristol de cor amb pesos per als fulls, que permetia consultar còmodament, posem per cas, els volums infòlios (2°, atlàntics, etc.).

1.2.4.5 *Sala de música*

La darrera sala de la Biblioteca, dita de música, també podia ser usada com a sala de lectura i sala de conferències. No en va, els Bassegoda, llavors del projecte de reforma del pis, dibuixaren diverses plantes on anomenaven aquesta peça «saló de càtedres». Es tractava, doncs, d'una sala polivalent. Però la seva funció principal era proporcionar als lectors els instruments de tecla necessaris per a la interpretació de les partitures de què disposava la Biblioteca. ¿No en diríem ara una sala multimèdia? L'arquitecte, conscient que un espai d'aquestes característiques podria interferir en la dinàmica dels altres, situà la sala a l'extrem contrari de la principal, ambdues separades per l'escalinata d'accés.

1.2.5 *Els infants*

El dia de la inauguració visitaren la Biblioteca els alumnes de les escoles de l'Hospitalet de Llobregat i els dies 12 i 21 d'agost de 1908 la visità l'alumnat de l'Escola Horaciana.

Amb tot i que tenim molt poca informació, sabem que els infants venien a llegir a la Biblioteca. El dia 1 d'agost de 1913 Canivell anota: «La meytat dels lectors del vespre son nens veïns» i el 12 del mateix mes, «Avuy nit, 4 ó 5 nens» (Biblioteca Arús 1895-1939).

Fixem-nos que Canivell tracta els infants de «lectors». Encara que pugui semblar estrany, és lògic que els considerés usuaris, perquè contràriament al que hom pot pensar, la Biblioteca disposava d'obres per a la canalla. Els llibres de text i de lectura, així com els àlbums d'histories, ho demostren.

1.2.6 *Ús de la llengua catalana*

Ja hem dit més amunt com Guimerà escandalitzà bona part dels assistents de l'Ateneu en fer el seu discurs presidencial en català. També en aquesta línia, els artífexs de la Biblioteca decidiren estatutàriament que l'ús del català hi seria cooficial. A la pràctica, però, l'ús de la nostra llengua fou abassegador. Bona mostra d'això foren la invitació per a la inauguració, el catàleg, les butlletes de petició documental, els llibres d'estadístiques, els cartells, les cèdules i les inscripcions de l'escalinata, escrits tots ells tan sols en català. L'únic document bilingüe de què tenim constància és el punt de llibre a què ens referirem a continuació.

1.2.7 Conservació del fons

La conservació del fons formà part de la política del centre des del primer moment. Així que la Biblioteca entrà en funcionament, els responsables editaren un punt de llibre («senyal pe'l llibre», en digueren) amb el text següent: «Se demana al lector que's valgui de aquet senyal pera recordarse del punt ahont hagi acabat de llegir, ya que pera la bona conservació del llibre no es permès ferhi senyals ab llápis, ó doblegar els fulls, ni res que puga malmétreles ó perjudicarlos».

Per preservar el fons se seguí una política d'enquadernació sistemàtica, de tal manera que en inaugurar-se la Biblioteca ja tenien relligats els documents que ho necessitaven. Estaven tan convençuts d'aquell sistema que en la segona *Memoria* de la Biblioteca, digueren: «y es de creer que, por poco que nuestra Corporación municipal se preocupe de ello, podrá en lo sucesivo atender a la encuadernación de sus volúmenes [els de l'Arús] en rústica, ya que la encuadernación es la conservación del libro» (Biblioteca Arús 1915, 11). Així mateix, els llibres exposats a les vitrines es tancaven «pera tréurels el vici sufert en la encuadernació». Primer ho feien periòdicament, però el 8 de gener de 1906 ja els tancaren definitivament.

No voldríem oblidar-nos de dir que hom també col·locà a les prestatgeries pebre en gra o naftalina contra les arnes, que se substituïa dos cops l'any. Així mateix, Canivell anota el 6 d'abril de 1916: «Avuy s'han fet proves mecàniques de trèure pols de llibres y armaris. Bones» (Biblioteca Arús 1895-1939). A què feia referència? Aneu a saber si no es tractava d'un prototipus d'aspirador!

1.2.8 Fons general

El fons inicial estava constituït, tal i com hem dit més amunt, pels documents procedents de la biblioteca d'Arús i, així mateix, pels aproximadament vint mil que adquirí Almirall. El fons tenia, doncs, a la vora de vint-i-sis mil volums, mentre que l'Ateneu Barcelonès, fundat el 1872, en començar el 1895 en disposava d'uns vint mil dos-cents noranta.²¹

El fons general adquirit el tombant de segle XIX-XX de què parlàvem abans és d'una varietat extraordinària, motiu pel qual pot interessar a investigadors

21. L'Ateneu tenia el 1892 19.116 volums i el 1893, 19.700. També sabem que el 1894 se n'adquiriren 590. El creixement anual del fons, segons que hem vist, és regular: «Nuestra Biblioteca ha experimentado el aumento proporcional de todos los años» (*ASPAB* 1893, 32). Fet i fet, l'augment anual entre els anys 1891 i 1895 és regular, entre 500 i 600 volums. La xifra, doncs, de 20.290 volums al 1895 ens ofereix un alt grau de fiabilitat.

de diverses disciplines. A part de les matèries i els autors habituals en una biblioteca generalista de l'època, n'hi ha d'altres que reflecteixen perfectament el tarannà del centre i dels seus organitzadors, així com certes línies de desenvolupament del fons.²²

Aquesta diversitat de què parlem també afectava les formes bibliogràfiques. Les col·leccions, doncs, no tan sols incloïen llibres, opuscles i publicacions en sèrie.²³ També s'hi aplegaven documents cartogràfics²⁴ i partitures (la Biblioteca disposava d'un piano vertical i un harmòni, que encara es conserva, per interpretar música). Varietat formal, però també varietat de continguts, ja que els organitzadors pretenien anar-hi incorporant fons nou per tal que la Biblioteca no es «fossilitzés».

No volem acabar, però, sense dir alguna cosa sobre el suposat elitisme cultural d'Almirall a l'hora de conformar el fons fundacional. El recompte dels documents des del punt de vista lingüístic desmenteix aquest estereotip i ens obliga a considerar-ho una altra idea rebuda. Això és: a la vora el 65 % del fons estava escrit en llengües familiars als usuaris, és a dir, en català i, sobretot, en espanyol. ¿No és remarcable aquesta preponderància en una època on la nostra producció bibliogràfica, així com l'espanyola no era ni de bon tros comparable a la francesa o l'anglesa? D'altra banda, és comprensible que el 35 % restant fos en altres llengües. Si Almirall volia posar a disposició dels usuaris un fons ric i variat, per força havia de comprar bibliografia francesa!

Sense voler ser exhaustius, enumerem algunes títols, autors i matèries significatius del fons aplegat entre 1895 i 1938.²⁵

22. La biblioteca disposava el 1895 de dues edicions espanyoles de l'*Index librorum prohibitorum* corresponents a 1790 i 1844. Sembla que les adquirí Almirall, perquè no provenen de la biblioteca particular d'Arús. Significativament, no se n'adquiriren edicions posteriors com ara les de 1877 (traduïda a l'espanyol el 1880), 1887, 1900 o 1922.
23. Entre 1895 i 1939, l'Arús havia posat puntualment a disposició dels usuaris, entre d'altres, els títols següents: la *Gaceta municipal de Barcelona* (es rebé com a mínim del 1923 al 1924), el *Boletín jurídico-administrativo* d'Alcubilla (1915, 1924 a 1935); *Revista catalana de música* (1923-1924), *Infantia nostra* i *Puericultura* (1923-1924) i els anuaris *Modern photography* (1931-1936) i *Modern publicity* (1933/1934-1935/1936).
24. «L'acceptació completa dels documents cartogràfics com a material de biblioteca no es realitza fins a mitjan segle XX, i en especial des de l'edició i difusió generalitzada de les AACR2» (Casassas [1987 o post.], 1).
25. Per a establir les classes i subclasses, ens hem basat en l'edició vigent espanyola de la CDU. Entre parèntesis figura l'any en què l'obra ja era a la biblioteca, bé fos per adquisició, bé rebuda en concepte de donatiu. Les matèries que enumerem tant poden ser l'únic objecte d'estudi d'una monografia com ésser tractades només en un capítol.

0. *Generalitats. Ciència i coneixement. Organització. Informació. Ciències documentals. Institucions. Documents i publicacions*
Llibres de text (1895); periodisme (1929); etc.
1. *Filosofia. Psicologia*
Filosofia positivista evolucionista (1895); lliurepensament (1895); abecedaris (1895); protecció d'animals (1935); etc.
2. *Religió. Teologia*
La *Tanak* (1895); *l'Alcorà* (1895, es torna a adquirir el 1923 i el 1933); protestantisme (1895); judaisme (1895); budisme (1926); anabaptisme (1935); *Les ruïnes*, del comte de Volney i *L'origen de tots els cultes*, de Dupuis (1895);²⁶ *Història dels orígens del cristianisme*, de Renan (1895);²⁷ *la Refutació del deisme* de Shelley (1929); etc.
3. *Ciències Socials. Estadística. Política. Economia. Comerç. Dret. Govern. Assumptes militars. Benestar Social. Assegurances. Educació. Folclore*
Descans setmanal (1895); socialisme romàntic (Fourier, Considerant i Cabet, 1895); Primer de Maig (1895); textos contra la pena de mort (1895); drets dels infants (1931); immigració (1936); pacifisme (1895); Revolució Mexicana (1917); *La insurrecció polonesa*, del comte de Montalembert (1895); obra del president Wilson (1924); el *Tractat de merdologia comparada*; legislació, jurisprudència i diaris de sessions (1895); divorci (1911); matrimoni civil (1895); *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, de Benvingut Oliver (1895); projecte i llei de sufragi universal de 1890 (1895); abolicionisme (1895); sindicalisme (1895); republicanisme (1895); reducció de la jornada laboral (1895); legislació sobre associacions (1923); *Principis bàsics d'ERC* (1934); *Constitució dels Estats Units d'Amèrica* (1895); suïcidi (1895); estadística de suïcidis (1936); legislació sobre accidents laborals (1911); assegurances obreres (1895); organitzacions no governamentals (Creu Roja, 1895); cooperativisme (1916); feminisme (1895); la *Carte ethnographique de l'Europe*, de J. Gabrys (1931); *El manifest comunista* (1895); educació especial (sordsmuts, 1895); renovació pedagògica (Pestalozzi, 1895; Montessori, ca. 1922); turisme (1933); policia científica (1935); cançoners i paremiologies occitans (1925 i 1931); etc.
5. *Matemàtiques. Ciències naturals*
Física per a infants (1895); darwinisme (1895); paleoantropologia (1914 o post.).²⁸ etc.
6. *Ciències aplicades. Medicina. Tecnologia*
Relació mundial de fars actius (1895); cosmètica (1895); higienisme (1895); homeopatia (1895); odontologia (1895); ginecologia i obstetrícia (1895); fisiologia i malalties de la dona (1895); alopècia (1934); gimnàstica correctiva (1895); conservació

26. Cal recordar que en aquestes dues obres s'hi nega l'existència de Jesús.

27. En aquesta obra l'autor nega la divinitat de Jesús i considera el cristianisme un fenomen històric més i, doncs, sotmès a les mateixes lleis que els altres.

28. Es tracta d'una separata d'Arthur Smith Woodward, el tristament cèlebre paleontòleg que anuncià la troballa de l'Home de Piltdown. Sembla que el nostre exemplar havia pertangut al científic anglès, el qual l'envià al seu informant a Catalunya, Lluís Marian Vidal, que al seu torn el donà a la Biblioteca.

dels aliments (1895); sexualitat (1895);²⁹ drogoaddició (1934); avortament (1895); alcoholisme (1895); tabaquisme i cafeïsmes (1895); dietètica (1895); adulteració de drogues i aliments (1895); vegetarianisme (1895); naturisme (probablement entre 1912 i 1917; 1936); fitoteràpia (1931); aeronàutica (1895); feines de la casa i economia domèstica (1895); conservació d'aliments (1895); ciment portland (1917); instal·lacions elèctriques (1895); bombes d'aigua (1895); tècniques de venda (1936); televisió (1929); costura (1895); desinfecció i desinfectants (1895); publicitat (1917); mapes de carreteres (1895); fotografia (1895); aviació (1928); previsió meteorològica per ràdio (1927); musicoteràpia (1895); etc.

7. *Belles Arts. Jocs. Espectacles. Esports*

Enigmística (1895); reproduccions de nus femenins (1895)³⁰ i acadèmies fotogràfiques (1915 o ant.); fotocòpia industrial (ant. a 1923);³¹ cinema (1925); caricatura (1895); alpinisme (1895); jocs infantils (1895); etc.³²

29. L'adquisició d'obres sobre sexualitat humana mereixeria un capítol a part. Tanmateix, ens limitarem a esmentar alguna de les qüestions que es tracten, gairebé sempre des d'un punt de vista peyoratiu, en aquests llibres: masturbació i fel·lació (1925); psicologia sexual (en què també es comenta Freud, tot relativitzant-ne alguns aspectes, 1932); malalties de transmissió sexual (1895); costums sexuals d'arreu del món (en què s'hi fa un al·legat contra l'ablació del clítoris, 1895); prostitució masculina i femenina (1895); defensa de l'educació sexual (1934); violació, pederàstia i sexopaties (1895); mètodes contraceptius (coïts anal i interromput, *petting*, preservatiu, 1895); homosexualitat masculina (1895); etc.

Però el document més curiós de què disposava la Biblioteca el 1895 era la traducció espanyola de *Les secrets de la génération* (1829) del metge francès Morel de Rubempré, el qual sembla que fou un èxit de vendes a l'hexàgon. Tot i que perpetua la subordinació entre gèneres, podem trobar-hi opinions que probablement el fan precursor de la sexologia moderna: «Aquest òrgan [el clítoris] [...] gaudeix de la més exquisida sensibilitat i és el lloc especial del gaudi veneri en la dona». «Pot resultar el gaudi més complet [...]. El punt que ocupa en les parts sexuals externes el fa accessible a l'acció titil·lant del membre viril», «la dona pot rebre les carícies de l'home sobre aquest òrgan». «No hi ha cap dubte que el coït [...] és en el fons tan poc perjudicial com qualsevol de les altres accions que constitueixen la vida, i encara pot assegurar-se que els plaers sexuals són indispensables per a la conservació de la salut». «La dona a conseqüència de la ràpida ejaculació no pren part en el plaer i crema encara quan el foc de l'home ja s'ha extingit: ¿de quina mena de plaer es tracta si no en participa l'objecte que adorem?». «En les dones molt voluptuoses, les dues glàndules grans de què acabem de fer esment [les de Bartolin], expulsen el líquid amb una força tal que simula perfectament l'ejaculació de l'esperma». «També es redrecen els mugrons i prenen part en les sensacions ocasionades en l'aparell genital que causa el coït i altres mitjans d'excitació. La titil·lació d'aquests capolls de rosa, ocasionen una sensació de delit que [...] encén la dona».

30. Es tracta dels nus que s'exposaren al primer Salon du Champs de Mars o Salon de la Nationale (1890), organitzat per la Société nationale de beaux-arts. Aquest Saló fou el resultat d'una escissió del Salon de la Société des artistes français, que era l'oficial. Sembla que els promotors foren Puvis de Chavannes, Rodin i Carrière, i era de signe més progressista.
31. Es tracta de l'obra de Fisch *La photocopie, ou, Procédés de reproductions industrielles par la lumière...*
32. L'humor i la diversió, ja ho hem vist, també foren temàtiques que Almirall, en adquirir fons nou, tingué en compte: des de les historietes a l'il·lusionisme passant pels jocs infantils i la caricatura. A més a més, Arús, com a secretari perpetu i ideòleg de la barcelonina Societat del Born, havia aplegat fulls volants de tipus humorístic i satíric que aquesta entitat recreativa i benèfica repartia cada

8. *Llenguatge. Lingüística. Literatura*

Projecte de llengua universal artificial (1895); esperanto (1923); volapük (1932); llengua gallega (1895); diccionari pràctic d'euskera (1934); el *Labèrnia*, 3a ed. (1895); el *Diccionari ortogràfic* de Fabra (1923); el *Fabra* (1933); l'*Alcover-Moll* (1934-1935); curs d'àrab parlat (1930); diccionari hebreu-francès (1895); toponímia asteca de Mèxic (1916); etc.

9. *Geografia. Biografies. Història*

Guies turístiques d'arreu; targetes postals desplegable (1931); qui és qui (1928); Revolució Francesa (1895); *La lliçó de la història*, de Josep Llord (1928);³³ etc.

Literatura

La secció de literatura representava el 38,4 % del fons, això és: un percentatge no gaire allunyat del que hom prescriu actualment per a les biblioteques públiques. La varietat d'autors i títols que aplegà la Biblioteca en el decurs de més de quaranta anys fou extraordinària. Tal i com deia un autor contemporani, a la Biblioteca «hom pot consultar obres literàries que els reglaments prohibeixen a les biblioteques estatals» (Ossorio [1908?], 154). El 1895, posem per cas, ja hi figuraven autors i obres significatius: d'Homer, Hesíode, Ovidi (*L'art amatòria*), Ban Zhao, Valmiki, i l'*Ollantay* quítxua, a Baudelaire, i Raffi,³⁴ passant per Boccaccio, Rabelais, Aretino, Cyrano de Bergerac, una antologia de literatura japonesa antiga i moderna,³⁵ Ann Radcliffe, Byron, Sand, Poe, *la Madame Bovary*, Sacher-Masoch, Rizal, protohistorietes il·lustrades de W. Busch i Ramon Escaler, així com contes i poemes infantils il·lustrats. La tendència continuà durant el primer terç del segle XX, per exemple adquirint obra de Pierre Louÿs,³⁶ H.G.Wells, les *Mémoires* de Casanova, Salvat-Papasseit, així com adaptacions literàries de pel·lícules cinematogràfiques.³⁷

Fet i fet, «l'anàlisi minuciosa dels [...] catàlegs, així com de les dates de l'adquisició de llibres o de subscripció a periòdics i revistes, ens marca els ritmes, l'interès, les orientacions i les sensibilitats intel·lectuals d'un ampli sector barceloní del qual sobresurten personatges importants» (Casassas 1986, 12). Ara, però, correspon als investigadors determinar la significació i importància de la tria feta a l'Arús. Al capdavant, no ens allunyarem gaire de la realitat si diem que ens trobem davant d'un exemple paradigmàtic de les inquietuds dels sectors més avançats d'aquella època.

any durant les festes de Carnaval. Fet i fet, es tracta de fonts d'informació privilegiades a l'hora de conèixer els aspectes més quotidians de la societat.

33. Es tracta del primer assaig històric de base marxista escrit en català. L'exemplar de què disposem és donatiu de l'autor.

34. Fou adquirit el 1925.

35. Fou adquirida el 1927.

36. Es tracta de *Les aventures du roi Pausol*, adquirida el 1917.

37. Adaptació de pel·lícula *La muntanya sagrada*, de la UFA. Present a la biblioteca el 1927.

2 LA BIBLIOTECA AVUI

2.1 El renaixement

La Biblioteca estigué tancada al públic del 1939³⁸ fins el tretze de setembre de 1967, data en què hom la tornà a obrir com a part integrant de la Xarxa de Biblioteques Populars i Especials de la Diputació de Barcelona.³⁹

Atesa la importància de les seccions de moviments socials i, en general, sobre història contemporània, i que el fons general havia passat a la categoria de patrimoni bibliogràfic; era lògic que la institució hagués de revisar la seva missió. Conseqüentment, l'any 1974 el Patronat de la Biblioteca decidí convertir l'Arús en biblioteca de recerca especialitzada.⁴⁰ Els llegats i donatius d'activistes revolucionaris realitzats a partir de l'any 1977 afavoriren encara més aquella especialització. La transformació era coherent, fins i tot necessària, sobretot tenint en compte que ja no era possible actualitzar el fons general per homologar-lo a les altres biblioteques públiques de la ciutat, les quals, constituïdes en xarxes, eren ja un fet consumat.

38. El divendres 31 de desembre de 1938 fou probablement l'últim dia que la Biblioteca prestà servei als usuaris. Josep Buxadé feia mesos que s'havia quedat sol al capdavant de la Biblioteca, ja que el conserge, l'únic treballador que hi quedava, era al País Valencià des de feia gairebé un any i no tornaria a Barcelona fins ben entrat l'any 1939. Malgrat tot, aquella vigília de Cap d'Any vingueren 31 lectors, els quals varen consultar principalment obres de literatura i arts i oficis.

El dilluns 3 de gener de 1939 l'Arús segurament ja no obrí les portes. La conjuntura era complicada: a la dramàtica situació bèl·lica que vivia la ciutat s'hi sumà que Buxadé ja no va poder incorporar-se a la feina perquè havia emmalaltit greument. Sense conserge ni auxiliar, el Patronat decidí molt encertadament tancar les portes. Vint-i-tres dies més tard, les tropes feixistes entraven a Barcelona i s'acabava un dels períodes més interessants i transcendent de la història de Catalunya.

39. «Ha quedado incorporada a la red de bibliotecas de la Diputación Provincial de Barcelona la Biblioteca Arús, que anteriormente se regía por un Patronato, y ahora, renovado éste, ha sido objeto de concierto entre las corporaciones provincial y municipal que subvienen a su mantenimiento en la forma acordada» (*Biblioeconomía* 1967, 222).

40. L'aleshores president delegat del Patronat de la Biblioteca, Lluís Pérez Pardo, afirmà «que, pel seu caràcter de biblioteca especialitzada, no és convenient que l'Arús es consideri biblioteca popular, atès que el seu fons és de recerca científica» (Biblioteca Arús [1967-1974], 13-14). Aquell mateix any ja s'adquireix llibres especialitzats segons la llista redactada expressament per a la Biblioteca per l'historiador espanyol Carlos Seco. En definitiva, el 1975 aquest canvi de tipologia ja és un fet, tal i com corrobora Joan Ainaud de Lasarte, quan diu l'11 de març que l'Arús és «l'única biblioteca que, especialitzada en temes polítics i socials, existeix a la nostra ciutat» (Biblioteca Arús [1975], 4). Amb tot i això, l'Arús continuà fent part de la xarxa de biblioteques populars fins el 1991. Curiosament, el 1975 encara no havia estat incorporada a les biblioteques especialitzades de la Diputació (Escola de Bibliotecàries, Institut del Teatre, Museu Marítim, etc.), sinó que n'era considerada una biblioteca popular més, al costat de la Pere Vila, Antoni de Capmany, Ignasi Iglésias, etc.

2.2 Recapitulació i conclusions

En una prestatgeria de la sala de música hi ha una placa de plata centenària on podem llegir el lema següent: «Com mes il·lustració te un poble mes lluny està del absolutisme». En aquest sentit, també són significatius els segells fundacionals, en què figuren una llàntia eterna i un llibre obert, com venint a dir que el coneixement és una protecció perenne per a l'ésser humà. Aquest era l'objectiu de Rossend Arús i Valentí Almirall, els dos artífexs de la Biblioteca.

En efecte, la funció de la Biblioteca Arús és contribuir a generar coneixement. I el coneixement és sinònim de comprensió de la realitat, tal vegada l'única via possible per contreure un compromís social. Per atènyer aquest ideal, ens valdrem de qualsevol tipus de font d'informació documental, tot aprofitant-nos dels suports i formes bibliogràfics del nostre temps, com ara els nous documents electrònics hipertextuals, multimèdia, hipermedials i d'accés remot,⁴¹ que signifiquen una revolució cultural sense precedents. O dit d'una altra manera: una nova palanca d'Arquimedes. Exclamem, doncs, tal i com afirma la tradició que digué Gutenberg en construir la seva impremta de tipus mòbils metàl·lics: «Facis's la llum, i la llum fou feta» (Barcia 1870, 7).

El simbolisme de la llum

La llàntia que figura als segells fundacionals de la Biblioteca representa la llum eterna, i està emparentada amb el *Ner Tamid* hebreu, que era una llàntia que cremava —i crema— permanentment a les sinagogues, a prop de la *Torà*. Simbolitzava la presència i protecció eternes del déu hebreu. Al capdavall, acabaria simbolitzant la protecció eterna per a l'ésser humà.

Aquesta tradició multisecular entorn la llum, més arrelada que no ens pensem, també la podríem anar a buscar en el simbolisme de la llum paleocristiana (Mt. 5:14-16). Més tard, en la nostra tradició religiosa més immediata, la llum també fou representada pel ciri, això és, la il·luminació divina que aparta la tenebra.

Vet aquí el punt de partida de la llum com a símbol, que passarà a convertir-se en una de les icones de l'imaginari dels sectors més progressistes de la societat.

Per a la maçoneria, la llàntia és l'emblema que simbolitza «la llum imprevista que hom rep de Déu» (*Diccionario* [1891?], 482), essent la llum la representació de la ciència i, doncs, del coneixement. El simbolisme de la llum relacionat amb la llibertat i el coneixement té una llarga tradició. Hem vist en un segell del Cer-

41. Hipertextual: connectat i interrelacionat amb altres documents. Hipermedial: d'accés simultani per més d'un lector.

cle Obrer La Regeneració (1868?) una torxa encesa fent fugir tres ratapinyades. Apel·les Mestres dibuixà per a Salvat la marca d'editor (la primera que va usar, ja el 1899) en què un home subjecta una llarga torxa encesa, darrere la qual hi ha un llibre obert. Així mateix, la llàntia, acompanyada pel «Tolle, lege» d'Agustí d'Hipona, ha estat usada com a marca per l'editor Manuel Aguilar des dels primers anys d'activitat. També l'editorial de Barcelona B. Bauzà, activa ja l'any 1925, usà una llàntia que coronava una pila de llibres. La col·lecció *El mundo al día* de les Ediciones de la Revista Blanca, activa el 1935 i d'ideologia anarquista, incorporava a la coberta posterior una marca d'editor que és un festival de símbols. En un primer pla hi ha un llibre obert, una ploma, una mena de branquilló d'olivera i una llàntia eterna als peus d'una reixa i d'una cadena trencada; al fons, un pagès llaurant i un sol crepuscular.

El seu ús als segells fundacionals de la Biblioteca, en definitiva, és una herència de la tradició judeocristiana, transvasada per la seva força expressiva als moviments socials més avançats del vuit-cents.

ANNEX 1. INFORMACIÓ GENERAL

A continuació destaquem els aspectes de la Biblioteca que ens han semblat més útils amb vista al seu màxim aprofitament.

Usuaris

— Els usuaris de la Biblioteca Arús són preferentment estudiants universitaris, professors i investigadors en història contemporània i en d'altres disciplines. Així mateix, també en són usuaris estudiants de secundària (segon cicle) i batxillerat.

Accés

— La Biblioteca Arús és d'accés públic. Per accedir-hi tan sols cal presentar un document oficial d'identitat (DOI). És aconsellable, però, fer-se el carnet de lector de la Biblioteca per tal com permet rebre periòdicament informació dels actes que es realitzen a la Biblioteca, així com gaudir del servei de reserva documental. Per obtenir-lo cal emplenar un imprès i facilitar dues fotografies recents i l'abonament de 15. Té una validesa de tres anys.

— No es pot passar a la sala de lectura amb bosses, carpetes, carteres de mà, estoigs ni motxilles. Hi ha servei de guarda-roba al vestíbul.

Fons

— El fons documental no és de lliure accés. Cal sol·licitar-lo mitjançant una butlleta de petició.

— La Biblioteca Arús té en curs la conversió del catàleg de fitxes. Actualment, hom pot consultar a través del *Catàleg col·lectiu de les universitats de Catalunya (CCUC)* gairebé vint-i-cinc mil cinc-cents títols. Principalment, hi hem introduït les partitures i els documents cartogràfics dels segles XVII-XX, així com els llibres i opuscles editats a partir de 1901.

Serveis

— Consulta a sala (actualment, 24 punts de lectura).

— Informació documental especialitzada. Així mateix, i atès l'origen de la Biblioteca, també es presta servei d'informació documental general.

- Les consultes concretes del tipus «Que tenen aquesta obra?» també poden fer-se telefònicament i a través de correu postal i electrònic. Els missatges electrònics que no tinguin emplenat el camp «assumpte» o que es consideri que el text hi és poc entenedor o ambigu, seran esborrats sense obrir-los.

- L'equip de la Biblioteca entén el servei d'informació documental com a conjunt d'activitats dutes a terme per la Biblioteca d'una manera directa i contínua a fi de facilitar a l'usuari l'accés a les fonts d'informació documentals que necessita, tant si són al mateix centre com en d'altres llocs, tant si les vol consultar com si vol adquirir-les.

Per atènyer aquest fi, facilitem l'accés a fonts d'informació documental en diverses formes i suports bibliogràfics, d'una banda i, de l'altra, a centres de documentació (biblioteques i arxius) i llibreries de tot el país.

- Reprografia: fotocòpies (subjecta a la legislació vigent, així com a la normativa interna de la Biblioteca), i microformes (la Biblioteca disposa de lector-reproductor de microfítxes i microfilms).
- Atesa la singularitat del fons, no està previst el servei de préstec.

Dinamització

- S'organitzen periòdicament conferències, presentacions de novetats editorials i exposicions temporals temàtiques o bé de peces valuoses del fons, així com visites comentades en grup i jornades d'estudi. A més a més, les entitats que ho desitgin poden llogar alguna de les sales de la Biblioteca per realitzar-hi activitats de tipus cultural.

- Els actes es realitzen a la sala de conferències. L'entrada és lliure, llevat dels casos en què s'indiqui el contrari.
- L'aforament és limitat.

- Amb la voluntat de vincular-nos als col·lectius bibliotecari i d'historiadors del nostre país, la Biblioteca és receptora d'estudiants en pràctiques de Biblioteconomia i Història. La intenció d'aquests convenis és que l'alumnat adquireixi l'habilitat en l'ús i l'obtenció de fonts d'informació de forma i caràcter diversos, i que l'exercitin en un centre que combina usos documentals tradicionals amb la telemàtica i les fonts d'informació electròniques.

Biblioteca Arús

Pg. Sant Joan, 26

08010 Barcelona

Tel.: (34) 93 232 24 04 / (34) 93 232 54 04

Fax: (34) 93 231 83 41

A/e: arus@bpa.es

A/w: <http://www.bpa.es>

Horari d'atenció al públic

Dilluns a dijous: 10 h a 14 h i 15 h a 19 h; divendres: 10 h a 14.30 h

Horari especial

Setmana Santa, primera setmana pasqual, estiu (24/VI al 24/IX) i festes nadalenques
Dilluns a divendres: 9 h a 14.45 h

Accés per a persones amb mobilitat reduïda

La Biblioteca disposa d'un elevador

Transports públics

Autobús urbà i interurbà: Línies 19, 39-42, 51, 54-55, 141, B21, B25 i C·1-4
Metro: Línia 1, estació de l'Arc de Triomf, sortida pg. St. Joan
Línia 2, estació de Tetuan, sortida pg. St. Joan-Casp
Tren: RENFE rodalia, estació de l'Arc de Triomf
(Última actualització: 10-xi-2005)

Dies de tancament anuals

Segons el calendari de festius a Barcelona

Visites comentades en grup

Prèvia presentació d'una sol·licitud, bé per telèfon o fax, bé per correu postal o electrònic

ANNEX 2 PINZELLADES BIOGRÀFIQUES DELS ARTÍFEXS DE LA BIBLIOTECA**Rosend Arús (Barcelona 1845-1891)**

Mecenes, lliurepensador i agitador polític, Arús també féu d'actor. Tractà Verdaguer i Roca-Ferreras, un dels primers teoritzadors del nacionalisme català de signe popular i democràtic. Tingué companya sentimental almenys des de 1887, tot i que no sabem si arribaren a conviure; en tot cas, no contragueren matrimoni.

Admirava els Estats Units i, sobretot, Filadèlfia, sobre la qual escriví: «Aquí tot-hom fa la seva [...]; se respectan las creencias [religioses], y'l que no'n té, que no'n tinga: aquí los homens son homens y no son burros de cinia!» (Arús 1877, 146). Així mateix, fou un dels primers que introduí Zola al nostre país.

Arús era discret. I així sembla que ho volgueren transmetre els marmessors en el programa iconogràfic de la Biblioteca. Com ens féu notar l'historiador Joan Ramon Vinaixa, observeu, per exemple, el lloc que ocupa el bust d'Arús a la fornícula de damunt l'escalinata, davant del vestíbul. Hom no el veu quan entra a la biblioteca però,

en canvi, sí que ho fa quan en surt. És com si en el moment d'entrar hom digués a l'usuari: «Sou davant d'una biblioteca adreçada a la ciutadania...»; i en sortir: «...que ha estat possible gràcies a Rossend Arús». Primer, la biblioteca i després, l'artífex, no a l'inrevés.

Valentí Almirall (Barcelona 1841-1904)

Fou el principal ideòleg del nacionalisme autonomista d'esquerres al segle XIX. Així mateix, fundà la primera associació política nacionalista del país, com també el primer diari en català. Fou amic del pedagog Flos Calcat, fundador del mític Col·legi de Sant Jordi. Es convertí en el millor especialista a Catalunya en dret polític comparat i fou un dels introductors del positivisme al nostre país.

Es casà el 1898 amb la seva companya sentimental, però com que segurament no volia celebrar la unió segons el ritu catòlic, ho feren *in articulo mortis*. En morir, part de la seva biblioteca particular passà a la Biblioteca Arús. Concretament, hi entrà el 31 de desembre de 1904.

Canivell digué d'Almirall: «organizador d'aquesta Biblioteca, á qui propiament se deu la seva fundació» (Biblioteca Arús 1895-1935).

Eudald Canivell (Barcelona 1858-1928)

Bibliògraf, dibuixant i reconegut tipògraf. Políglot. Activista anarquista preocupat per la fixació de l'estàndard escrit del català modern (és simptomàtic el fet que Canivell, vora l'any 1920, canviés la grafia del seu cognom –Canibell–, per mantenir-ne la fidelitat etimològica). Amic de Kropotkin, fou militant de la primera central sindical del país, la FRE de l'AIT. Participà en mítings pro escoles laiques al costat de Lluís Ricard Fors, Lluís i d'altres. Així mateix, fou amenaçat de mort per un grup anarquista radical espanyol.

Fou un dels artífexs de l'aplicació planificada del treball de camp en diverses disciplines científiques, cosa que permeté la salvació de bona part del patrimoni cultural i natural del país.

Al primer Congrés de les Arts del Llibre, celebrat a Barcelona el 1911, Canivell s'acredità únicament com a «bibliotecari», en comptes de dibuixant o tipògraf. En realitat, fou l'únic congressista que apareix com a professional de la biblioteconomia; la resta hi consten com a editors, impressors, enquadernadors, tipògrafs, litògrafs, paperers, gravadors, llibreters, escriptors, bibliòfils, advocats, dibuixants, fotògrafs, correctors, etc.

Fou professor de l'Escola de Mestres de Joan Bardina. Amic de Gaudí, també va morir com a conseqüència d'un atropellament, en aquest cas d'un cotxe. L'esquela mortuòria que en publicà *La veu* no contenia cap de les dues fórmules pies tradicio-

nals, això és, ni havia «mort havent rebut els sants sacraments i la benedicció apostòlica», ni ho féu «cristianament».

Canivell, que encara no ha estat prou valorat, hauria de ser objecte d'un estudi biogràfic rigorós. Algun dia, algú ho farà.

BIBLIOGRAFIA

ARÚS, Rossend. *Cartas á la dona: noticias exactas y detalladas de la Exposició Universal de Filadelfia en 1876 y d'un viatge pels Estats Units*. Nova York: estampa de John Smith, 1877.

ATENEU BARCELONÈS. *Acta de la sesión pública celebrada en el Ateneu Barcelonés el...* Barcelona: Imp. Luis Tasso, 1872-1896. S'han consultat els volums dels anys 1892, 1893 i 1894.

BARCELONA (PROVÍNCIA). Diputació. *La red de bibliotecas de la Diputación Provincial de Barcelona*. Barcelona: Diputación Provincial de Barcelona, 1975.

BARCIA, Roque. «Prólogo: cuatro palabras al lector». *Anuario republicano federal* (1870).

BIBLIOTECA ARÚS. *Memòria*. [Manuscrit]. [1923].

— *Reglamento de la Biblioteca Pública Arús*. [Manuscrit]. [1895].

— *[Estadística dels lectors]*. [Manuscrit]. [1895-1939]. 3 v.

— *Libro de actas*. [Manuscrit]. [1967-1974].

— *Libro de actas*. [Manuscrit]. [1975].

— *Memoria decenal: 1895-1904*. [S.l.: s.n., 1905 o post.] (Barcelona: imprenta de Luis Tasso). A la fi del text consta: 28 de marzo de 1905.

— *Memoria decenal: 1905-1914*. [S.l.: s.n., 1915 o post.] (Barcelona: Tall. de Artes Gráf. de Henrich). A la fi del text consta: 1 de enero de 1915.

Biblioteconomía. Año 24, nº 65/66 (enero-dic. 1967).

CDU: *Clasificación decimal universal*. Madrid: AENOR, 2000. 3 v. Inclou un índex. ISBN 84-8143-255-5.

CASASSAS, Anna M. *Materials cartogràfics: notes sobre catalogació i classificació*. [Manuscrit]. [1987 o post.]. Document autoeditat.

CASASSAS, Jordi. *L'Ateneu Barcelonès: dels seus orígens als nostres dies*. Barcelona: Edicions de la Magrana: Institut Municipal d'Història, (Ajuntament de Barcelona), 1986. (Curs d'història de Catalunya; 10). ISBN 84-7410-231-6.

CASTELLAR-GASSOL, Joan. *Gaudí: la vida d'un visionari*. 3a ed. Barcelona: Edicions de 1984, 2000.

Catàlech de la biblioteca particular de D. Rossendo Arús y Arderiu abans de comensar la organització de la definitiva pública cedida al poble de Barcelona. [Manuscrit]. [Entre 1891 i 1895].

COMAS, Montserrat. *Lectura i biblioteques populars a Catalunya: (1793-1914)*. Barcelona: Curial: Abadia de Montserrat, 2001. (Textos i estudis de cultura catalana; 84). ISBN 84-8415-321-5

CONGRESO NACIONAL DE LAS ARTES DEL LIBRO (1r: 1911: Barcelona). *Lista de señores congresistas*. [Barcelona?: s.n., 1911 o post.].

DAHL, Svend. *Historia del libro*. Madrid: Alianza, 1982. (Alianza universidad; 336). ISBN 84-206-2336-9.

DÍAZ, Nicolás. *Las bibliotecas de España en sus relaciones con la educación popular y la instrucción pública*. Madrid: Tipografía de Manuel G. Hernández, 1885.

Diccionario enciclopédico de la masonería. Escrito y ordenado por D. Lorenzo Frau y publicado bajo la dirección de D. Rosendo Arús; con la valiosa cooperación de ... Fors y otros. Habana: Propaganda Literaria, [1891 o post.].

DUARTE, Àngel. *El republicanisme català a la fi del segle XIX*. Vic: EUMO, 1987. ISBN 84-7602-204-2.

ENRECH, Carles. *100 anys d'Arús*. [Manuscrit]. [1996]. Document autoeditat.

ESPAÑA. Ministerio de Fomento. «Decreto del 18 de enero de 1869». *Gaceta de Madrid*. Año 208, nº 23 (23 enero 1869).

— «Orden del 18 de setiembre de 1869». *Gaceta de Madrid*. Año 208, nº 265 (22 sept. 1869).

ESTIVILL, Assumpció. «Lectura i biblioteques populars a Catalunya: 1793-1914: [recen-ció]». *L'avenç*. Núm. 270 (juny 2002).

FERNÁNDEZ, Stella Maris. *Luis Ricardo Fors: polígrafo y bibliotecario*. Buenos Aires: Sociedad de Investigaciones Bibliotecológicas, 2005. ISBN 987-20909-2-0.

FONSECA, Isabel. «La lectura pública en España: pasado, presente y deseable futuro». *Boletín de la ANABA*. Año 27, nº 2 (abr.-jun. 1977).

FORS, Lluís Ricard. «Bibliotecarios y archiveros». *Boletín de la Biblioteca Pública de la Provincia de Buenos Aires*, nº 64/65 (enero-feb. 1904).

FRADERA, Josep M. «En el vuitantè aniversari de la Biblioteca Arús». *L'avenç*. Núm. 190 (juliol 1975).

FUSTAGUERAS, Jaume. *Breve reseña de los archivos, bibliotecas, gabinetes, monetarios y museos de Barcelona*. Barcelona: imprenta de La Publicidad, de Antonio Flotats, 1858.

Gaceta de Cataluña, nº 1.353 (20 nov. 1881).

— nº 1.356 (23 nov. 1881).

Gaceta de Madrid. Año 208, nº 117 (27 abril 1869).

GALÍ, Alexandre. *Biblioteques generals, tècniques i especialitzades, bibliografia i bibliofília; Arxius i museus*. Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1985. (Història de les institucions i del moviment cultural a Catalunya: 1900 a 1936; 13/14). ISBN 84-398-3514-0.

GALOFRÉ, Jordi. *La Biblioteca Arús: Rossend Arús i Arderiu (1845-1891) i la fundació de la Biblioteca (1893-1895)*. [Manuscrit]. [1975]. Memòria de llicenciatura...sota la direcció del...doctor Emili Giralt. Document multicopiat.

— *Rossend Arús i Arderiu: (1845-1891)*. Barcelona: Regidoria d'Edicions i Publicacions, Ajuntament de Barcelona, 1989. (Gent de la Casa Gran; 3). ISBN 84-7609-329-2.

GUIMERÀ, Àngel. *La llengua catalana: discurs presidencial llegit en la sessió pública celebrada en l'Ateneu Barcelonès lo 30 de novembre de 1895*. Barcelona: Tipografia L'Avenç, 1896.

HOBBSBAWM, Eric J. *Rebeldes primitivos: estudio sobre las formas arcaicas de los movimientos sociales en los siglos XIX y XX*. Esplugues de Llobregat: Ariel, DL 1967.

Ictineu: diccionari de les ciències de la societat als Països Catalans: segles XVIII-XX. Barcelona: Edicions 62, 1979. ISBN 84-297-1537-1.

IFLA. *Directrius IFLA/UNESCO per al desenvolupament del servei de biblioteques públiques*. Barcelona: Col·legi Oficial de Bibliotecaris-Documentalistes de Catalunya, 2002. ISBN 84-86972-14-0.

ILLA, M. Carme. «Biblioteca Pública Arús de Barcelona». *Boletín de la ANABAD*. Año 30, nº 4 (oct.-dic. 1980).

— «La Biblioteca Pública Arús: noranta anys». *Serra d'Or*, núm. 318 (març 1986).

JARDÍ, Enric. *Història del Cercle Artístic de Sant Lluc*. 2a ed. Barcelona: Destino, 2003. (L'àncora). ISBN 84-233-0942-8.

LALUCAT, Louis. «El libro». *La Luz: periódico librepensador*. Año 2, nº 23 (16 abr. 1886).

MOREL DE RUBEMPRÉ, Joseph. *Los secretos de la generación*. Barcelona: Jané, 1874.

NETTLAU, Max. *La première Internationale en Espagne: 1868-1888*. Dordrecht: D. Reidel, c1969.

OSSORIO, C. *Douze jours à Barcelone: guide illustrée*. Trad. de Ph. Eixarch. Barcelona: La Neotípia, [1908?].

PALAU, Antoni. *Memòries d'un llibreter català*. Barcelona: Llibreria Catalònia, 1935.

D. Domènech. *De com el pobre Sísif va acabar aplanant la muntanya: una aproximació a la Biblioteca Arús*

PI ARIMON, Andreu Avel·lí. *Barcelona antigua y moderna, ó, Descripcion é historia de esta ciudad desde su fundacion hasta nuestros dias*. Barcelona: Imprenta y Librería Politécnica de Tomás Gorchs, 1854. Vol. 2.

PICATOSTE, Felipe. *Memoria sobre las bibliotecas populares...* Madrid: Imprenta Nacional, 1870.

La Renaixensa. Any 24, núm. 7.931 (11 nov. 1894).

ROCA, Josep. *Barcelona en la mano: guía de Barcelona y sus alrededores*. Barcelona: E. López, 1884.

ROCAMORA, Joan. *El teatre de Rossend Arús fins al final de la I República*. [Manuscrit]. [2005]. Treball de recerca de doctorat. Document autoeditat.

SÁNCHEZ, Pere. *La lògia Lealtad: un exemple de maçoneria catalana (1869-1939)*. Barcelona: Alta Fulla, 1985. ISBN 84-85403-75-4.

— *La maçoneria a Catalunya, 1874-1936*. [Manuscrit]. [Tesi doctoral] dirigida pel Dr. Josep Termes i Ardèvol. [1988]. 4 v. Document autoeditat.

SENENT-JOSA, Joan. *Les ciències naturals a la Renaixença*. Barcelona: Dopesa, 1979. (Conèixer Catalunya; 25). ISBN 84-7235-425-3.

STEVENS, Gorham P. «The northeast corner of the Parthenon». *Hesperia: journal of the American School of Classical Studies at Athens*. Vol. 15, no. 1 (1946).

Lo teatro regional. Any 4, núm 160 (2 març 1895).

«Tipografia "La Acadèmica"». *La Veu de Catalunya*. Ed. matí. Núm. 9.933 (1 abril 1928).

La tramontana. Consultats els números: Any 6, núm. 242 (5 febr. 1886); Any 6, núm. 243 (11 febr.1886); Any 6, núm. 244 (19 febr. 1886); Any 6, núm. 245 (26 febr.1886); Any 9, núm. 422 (14 jul. 1889); Any 9, núm. 423 (19 jul. 1889); Any 11, núm. 535 (30 oct. 1891).

TRIADÓ, Joan Ramon. «Les comandes d'art que generà la construcció de la Universitat de Barcelona». En: *Elies Rogent i la Universitat de Barcelona*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Direcció General d'Arquitectura i Habitatge: Universitat de Barcelona, 1988. ISBN 84-393-1049-8.

VALERO DE TORNOS, Juan. *Guide illustré de l'Exposition Universelle de Barcelone en 1888, de la ville, de ses curiosités et de ses environs*. Barcelona: G. de Grau et cie., [1888?].

La veu de Catalunya. Ed. matí. Núm. 9.940 (11 abr. 1928).